

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

TIL MADANIYATI VA NUTQ MADANIYATI TERMINLARINING TAVSIFI

O‘tkur Islamov

Filologiya fanlari doktori (DSc)

Ijtimoiy va siyosiy fanlar instituti

professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada tilshunos olimlar tomonidan til madaniyati va nutq madaniyati tushunchalariga berilgan ta’riflar o‘rganilgan. Unda nutq madaniyati g‘oyat murakkab lingvistik hamda millat ma’naviyatiga aloqador tushuncha ekanligi va bu masalaga doir har qanday mulohazalar chuqur ilmiy asoslangan bo‘lishi kerakligi xususida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: til, so‘z, nutq, lug‘at, talaffuz, muloqot, til madaniyati, nutq madaniyati, til qurilishi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются определения, данные лингвистами понятиям языковая культура и культура речи. Говорят, что речевая культура является очень сложным лингвистическим понятием и связана с духовностью нации, и любые комментарии по этому вопросу должны быть глубоко научно обоснованы.

Abstract: This article discusses the definitions given by linguists to the concepts of linguistic culture and speech culture. It is said that speech culture is a very complex linguistic concept and is associated with the spirituality of a nation, and any comments on this issue must be deeply scientifically substantiated.

Ключевые слова: язык, слово, речь, словарный запас, произношение, общение, языковая культура, речевая культура, языковая конструкция.

Key words: language, word, speech, vocabulary, pronunciation, communication, language culture, speech culture, language construction.

Ma’lumki, tilshunoslikda *til madaniyati* termini turlicha talqin etiladi. Jumladan, T.Bushuy va A.Safarov “Til qurilishi: tahlil metodlari va metodologiyasi” kitobida *til madaniyati* tushunchasiga ta’rif berar ekan, “til madaniyati, avvalo, ilmiy xulosalar va ijtimoiy amaliyot natijalari asosida o‘rnatilgan, lisoniy fikrlashning aniqligini ta’minlaydigan til normalari, uning lug‘at boyligi, frazeologik zaxirasi” ekanligini bayon qilganlar [5:55]. Ular fikrini davom ettirib, “til madaniyati hodisasini uning taraqqiyoti nuqtayi nazaridan o‘rganish uchun quyidagi tadqiq yo‘nalishlariga murojaat qilish lozim”ligini ko‘rsatganlar:

“1) orfografiya (zamonaviy tizimni arxaik xususiyatlardan tozalash maqsadida orfografiyani ilmiy asoslarda isloh qilish borasidagi tadqiqotlar);

2) nutqning tovush (ohang) tomonini o‘rganishga oid tadqiqotlar (bu tadqiqotlar faqat orfoepiyagagina doir emas, balki talaffuzning muloqotni amalga oshirishdagi vazifasini ham qamrab oladi);

3) morfologiya. Til madaniyati muammosi grammatikaga ham daxldordir, biroq grammatik tizimda til madaniyati boshqacha yo‘nalish oladi. Zero, til

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

madaniyati nazariyasi mustaqil ravishda morfologik norma yaratishga qodir emas. Norma til tizimining o‘zida vujudga keladi, til madaniyatining unga ta’siri bilvositadir;

4) sintaksis. Bu sohani til madaniyati doirasida o‘rganishda og‘zaki va yozma nutq sintaksisi o‘rtasidagi farqlarga alohida e’tibor berish talab qilinadi;

5) til madaniyatini stilistik farqlar nuqtayi nazaridan o‘rganish;

6) til madaniyatini semantik nuqtayi nazardan o‘rganish lug‘at tarkibini me’yorlashtirish va atamalar tizimini taraqqiy ettirish imkoniyatlarini aniqlash bilan bog‘liq” [5:56].

E.Begmatovning fikricha, “Til madaniyati tushunchasi nutq madaniyati sohasida til sistemasining o‘zini, masalan, o‘zbek adabiy tilining vosita va imkoniyatlarini, “madaniylashtirishni” ko‘zda tutadi. Demak, til madaniyati termini bilan ataluvchi tushuncha til sistemasining madaniylik darajasini, ya’ni uning qanchalik ishlanganligi, normallanganligini ko‘rsatadi” [3:50]. Anglashiladiki, *til madaniyati* tushunchasi muayyan tilning fonetik-fonologik, leksik, morfologik, sintaktik sath birliklari me’yorlashtirilganligi, grammatik qoidalarning ishlab chiqilganligi; orfoepik, orfografik, punktuatsion me’yorning tartibga solinganligi, shuningdek, til birliklarining semantik, stilistik, funksional aspektlariga aloqador jihatlarining ham ishlanganligini qamrab oladi.

Mashhur tilshunos T.V.Jerebilo *til madaniyati* terminiga izoh berar ekan, bu terminning “*nutq madaniyati*” tushunchasini ham anglatishini qayd etgan. U terminning quyidagi ikki ma’nosini ko‘rsatgan: “1. Yozma yodgorliklardagi namunali matnlar xususiyatlari hamda til tizimining ifodalilik va mazmuniy imkoniyatlari. 2. Aynan nutq madaniyati” [9:169]. Ko‘rinadiki, ushbu izohning ikkinchi ma’nosida *til madaniyati* va *nutq madaniyati* terminlari aynan bir tushunchani anglatishi e’tirof etilgan.

G.O.Vinokur “Культура языка” kitobida *til madaniyati* va *so‘zlash madaniyati* tushunchalarini farqlashga harakat qilgan. U F. de Sossyurning “lingvistikaning bir tomondan, tilning yashash qonuniyatlari haqidagi, ikkinchi tomondan, nutqiy jarayon, so‘zlash haqidagi fan” ekanligi haqidagi mulohazalariga murojaat qilgan [8:29]. G.O.Vinokur *til (nutq) madaniyatini* keng ma’noda *stilistika* sifatida tushungan. Uning uqtirishicha, uslubiyat til vositalari hamda bu vositalardan sharoit taqozosiga ko‘ra maqsadga muvofiq tarzda foydalana olish haqidagi ta’limotdir. Olimning kishilar orasida “to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan lingvistik tarbiya” va xalqqa “umumiy ommaviy stilistik ong-bilim berish” haqidagi g‘oyalari yuqoridagi mulohazalarga asoslangan [8:29]. Tilshunoslikda *til madaniyati* tushunchasi adabiy tilning muayyan davrdagi madaniy til sifatidagi kamoloti darajasini ifodalashda ham

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

qo‘llangan. Bu jihatdan *til madaniyati* tushunchasi adabiy tilning madaniylik darajasi, ya‘ni mukammal holatda me‘yorlashtirilgan holatini o‘zida namoyon etadi. Anglashiladiki, tilshunoslikda *til madaniyati* termini keng va tor ma‘nolarda qo‘llanib kelinmoqda.

“Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari” kitobi mualliflari tilshunoslikda *nutq madaniyati* tushunchasining ham tor va keng ma‘noda qo‘llanib kelinayotganligini qayd etishadi. Ularning fikricha, “nutq madaniyati, agar masalaga lisoniy nuqtayi nazardan qaraladigan bo‘lsa, bu eng avvalo, nutqning to‘g‘riligi demakdir. Ikkinchidan esa, u uslubiy jihatdan silliq bo‘lishi kerak, ya‘ni yaxshi nutq noaniqlikka, uzundan-uzoq jummalarga qarshi bo‘lishi, qisqalik, aniqlik va soddalik uning o‘lchovi bo‘lishi lozim. Keng ma‘noda esa nutq madaniyati nutqiy ta‘sirchanlikni, ijodiy yorqinlikni, o‘tkirlik va ifodalilikni bildiradi” [15:9].

Nutq madaniyati termini ham qator lug‘atlarda izohlangan. Jumladan, O.S.Axmanovanning “Словарь лингвистических терминов” lug‘atida *til madaniyati* termini berilmagan bo‘lsa-da, ammo *nutq madaniyati* terminining mohiyati to‘g‘ri va aniq ochib berilgan. Lug‘atda bu terminga quyidagicha tavsif berilgan: “Nutq madaniyati. Aynan madaniy nutq. Madaniy nutq (nutq madaniyati) inglizcha *culture of speech, speech culture*. Tilning orfoepiya, so‘z qo‘llash va boshqa me‘yorlarga muvofiqlik darajasi; insonning o‘z individual nutqida eng maqbul namunalarga rioya qilish qobiliyatidir” [1:374].

N.Mahmudov ham *til madaniyati* va *nutq madaniyati* terminlarining ba‘zan farqlanmayotganligi masalasiga munosabat bildirar ekan, ularning turli tushunchalarni anglatishi xususida quyidagicha mulohaza bildiradi: “...til madaniyati tilning “madaniylashganlik”, adabiylashganlik, normalashganlik darajasini, lug‘at tarkibi, grammatik, semantik, stilistik jihatlardan rivojlanganlik, boylik darajasini, potensial ifoda imkoniyatlarining ko‘lamdorligini ifoda etadi” [11:21]. Olimning fikricha, “Nutq madaniyati esa tildan bimalol, maqsadga o‘ta muvofiq va ta‘sirchan bir tarzda foydalana olishni ta‘minlaydigan ko‘nikma, malaka va bilimlarning jami demakdir. Boshqacha aytganda, nutq madaniyati tilda potensial mavjud bo‘lgan xilma-xil ifoda shakllaridan fikr uchun eng uyg‘unlarini tanlay bilish va shu asosda paco nutq tuza olish mahoratidir” [11:22].

O‘zbek tilshunosligida *til madaniyati* va *nutq madaniyati* tushunchalarini bir-biridan farqlashga intilish boshqa ishlarda ham kuzatiladi. Jumladan, Y.Tojiyev, M.Mallaboyev tomonidan yozilgan “O‘zbek nutqi madaniyati va uslubiyat asoslari” kitobida bu ikki termin til va nutq dixotomiyasi asosida bir-biridan farqlangan. Biz ham bu ikki terminning qo‘llanishidagi farqli jihatlarni inobatga olgan holda ayta olamizki, *til madaniyati* tilning madaniylik aspektini qamrab olsa, *nutq madaniyati*

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

muloqot jarayonida madaniy tildan to‘g‘ri, maqsadga muvofiq, o‘rinli holda foydalanish masalasi bilan shug‘ullanuvchi nutq aspektiga aloqadordir.

Ayrim lug‘at va ensiklopediyalarda *nutq madaniyati* terminining tilshunoslikning muayyan sohasi, bo‘limiga nisbatan qo‘llanilishi masalasiga ham etibor qaratilgan. Jumladan, D.E.Rozental boshchiligidagi mualliflar tomonidan tuzilgan lingvistik terminlar izohli lug‘atida *nutq madaniyati* termini “muayyan davrdagi jamiyatning nutqiy hayotini o‘rganuvchi va insonlar fikrini shakllantiruvchi va ifoda etuvchi qurol hamda asosiy muloqot vositasi sifatida tildan foydalanish qoidalarini ilmiy asosda belgilovchi filologiya fani bo‘limi” hamda “nutqning me‘yoriyligi, uning ma‘lum bir tarixiy davrda til jamoasi tomonidan tilga qo‘yiladigan talablarga muvofiqligi, talaffuz me‘yorlariga, urg‘u, so‘z qo‘llash, shakl yasalishi, so‘z birikmalari va gap qurilishi me‘yorlariga rioya qilinishi” tushunchasini anglatishi qayd etiladi [12].

“Большая Российская энциклопедия”, “Русский язык. Энциклопедия” kitoblarida ham *nutq madaniyati* terminining soha nomiga nisbatan ishlatilishi ko‘rsatilgan. Xususan, “Большая Российская энциклопедия” kitobida *nutq madaniyati* terminiga quyidagicha izoh berilgan: “Nutq madaniyati: 1) adabiy tilning og‘zaki va yozma shakllari me‘yorlarini egallash hamda tilning ekspressiv vositalaridan nutq maqsadi va mazmuniga muvofiq holatda foydalana olish; 2) nutqni me‘yorga solish muammolari va tildan foydalanish bo‘yicha tavsiyalarni ishlab chiquvchi tilshunoslik sohasi” [4].

“Русский язык. Энциклопедия” kitobida ham *nutq madaniyati* termini tilshunoslikning alohida sohasiga nisbatan qo‘llanishi qayd etilgan. Ushbu ensiklopediyada yozilishicha, nutq madaniyati uch tarkibiy komponentni qamrab oladi: normativ, etik va kommunikativ [13:204].

Til madaniyati va *nutq madaniyati* terminlariga berilgan ta‘riflardan ma‘lum bo‘ladiki, ushbu terminlar mazmun mohiyatiga ko‘ra bir-biridan farqlanadi.

Shunisi xarakterliki, *til madaniyati* termini o‘tgan asrning o‘rtalarida “til va yozuvni takomillashtirish, tilning sofligi uchun kurashish”ga nisbatan ham qo‘llanildi. Jumladan, jadidlarning o‘zbek tilining imlo qoidalari va alifbosini takomillashtirish, tilning sofligi, unga xorij so‘zlarining o‘zlashtirilishi masalasi yo‘lidagi xatti-harakatlari – *til madaniyati uchun kurashdan* iboratdir. Bunda *til madaniyati* jamiyatning tilga bo‘lgan munosabati sifatida baholanib, tegishli mezonlar bilan belgilanadi.

Aniqroq aytganda, bu o‘rinda *til madaniyati* tushunchasi u yoki bu tilda so‘zlashuvchi xalqning o‘z tiliga munosabati, ya‘ni tilini hurmat qilishi, tiliga muhabbati kabi holatlar bilan belgilanadi. Tilning takomillashuvi esa adabiy tilning

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

soflik mezonlari asosida to‘g‘ri va mukammal belgilanishida namoyon bo‘ladi. Til madaniyatining rivojlanishi xalq madaniylik darajasining yuksalishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Demak, jamiyatda til madaniyati taraqqiy etmagan bo‘lsa, nutq madaniyati ham shakllanmaydi.

Tilning madaniylik darajasi nutq jarayonida ochiq ko‘rinadi. Nutqda, uning og‘zaki yoki yozma shakllarida til yanada madaniylashadi, sayqal topadi. Bu holat *til madaniyati* va *nutq madaniyati* tushunchalarining aslida bir-birini taqozo etuvchi hodisalarni anglatishini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilshunosligida *til madaniyati* termini o‘rnida *madaniy til* terminining qo‘llanishi kuzatiladi. Muloqot qiluvchilarning tildan foydalanishdagi ehtiyojlarini qondiruvchi, nutq tuzish uchun tayyor holatda turgan; xalq qiziqishlari, madaniy qarashlariga to‘la javob bera oluvchi har qanday til shu jamoa uchun madaniy tildir. Tilni takomillashtirish tarixidagi kurashlar zahirida madaniy tilni yaratish masalasi yotganligi bois *til madaniyati*, *madaniy til* terminlari ekvivalent sifatida ishlatilayotganligi ma‘lum. Variantdorlik *muloqot odobi*, *muomala odobi*, *so‘zlashish odobi*, *suhbatlashish odobi* kabi terminlarga ham xos.

Bizningcha, *madaniy til* termini “*ishlov berilgan til*” ma‘no qirrasini bilan *til madaniyati* tushunchasini anglatadi. *Madaniy nutq* esa har jihatdan hammaga ibrat bo‘la oladigan namunali nutqdir. Bunday nutq egalarini *namunali nutq sohiblari* deb atash mumkin. Ular muloqot odobi – nutq madaniyati talablariga amal qilgan holda gapiruvchi shaxslardir. Madaniy nutqqa xos to‘g‘rilik, aniqlik, mantiqiylik, tushunarlik, jo‘yalilik, ixchamlik, ta‘sirchanlik kabi xususiyatlar muloqot madaniyati doirasiga kiruvchi sifatlardir.

Tahlillardan ma‘lum bo‘ladiki, *nutq madaniyati* sohasida turli ilmiy tortishuvlariga sabab bo‘layotgan masalalardan biri *til madaniyati*, *nutq madaniyati*, *muloqot odobi* terminlarining turlicha talqin etilishi va tizimli tarzda izohlanmaganligidir.

Dunyo tilshunosligida til va nutq madaniyati masalalariga doimo dolzarb muammo sifatida yondashib kelingan. V.V.Veselitskiy qayd etganidek, “Hozirda nutq madaniyati bo‘yicha tadqiqot olib borishning zarurligini isbotlab o‘tirish ortiqchadir” [7:69].

Aytish mumkinki, nutqda yo‘l qo‘yilgan turli xatolik va nuqsonlarni aniqlash va uni bataraf etish masalasi doimo tilshunoslarni qiziqtirib kelgan. Biroq bu ayni masalaning faqat amaliy jihatiga tegishli bo‘lib, mazkur muammoning nazariy asoslarini ishlab chiqish zarur.

Nutq madaniyati deb nomlangan soha tilshunoslik fanida o‘zining qat‘iy o‘rnini topishi uchun nazariy jihatdan asoslanishi, uning tekshirish obyekti, predmeti,

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

tegishli muammolari, tadqiq metodlari aniq belgilanishi lozim. Nutq madaniyati masalalari tahliliga bag‘ishlangan ilmiy manbalarda soha muammolarining turlicha belgilanayoganligi, har xil talqin etilayotganligini payqash mumkin. Ayrim tilshunoslar nutq madaniyatini sof nazariy muammo sifatida talqin qilsalar, ba’zilar mazkur sohani uni faqat amaliy masala sifatida qabul qiladilar. Hatto nutq madaniyati masalalari etika, psixologiya yoki pedagogikaga daxldor degan qarashlar ham uchraydi.

Nutq madaniyati tushunchasining mohiyati va maqsadi haqida tilshunoslik fanida erishilgan yutuqlarni o‘rganish va ilmiy umumlashtirish, o‘z navbatida, uni yanada rivojlantirish asosida aniqlashtirib borish g‘oyat muhimdir. Mazkur muammo yuzasidan turli tilshunoslarning nutq madaniyati sohasining u yoki bu tomoniga oid aytgan ba’zi qarashlari va fikrlari mavjud ekanligini inkor emagan holda *nutq madaniyati* tushunchasiga berilgan ta’riflarni uchratish mumkin. Ularning barchasi ham bir-biridan o‘ziga xos tomoni bilan farqlanadi. Bunday ta’riflarni umumlashtirish, ilmiy nuqtayi nazardan maqsadga muvofiq bo‘lganini tanlash bugungi kunning eng muhim masalalaridan biridir.

O‘zbek tilshunosligida E.Begmatov, R.Qo‘ng‘urov, Y.Tojiyev, N.Mahmudov kabi olimlarning bu sohaga oid asarlari, qarashlari uni hozirgi davr talablarida o‘rganish lozimligini ko‘rsatib turibdi. Jumladan, o‘zbek tilshunosligida nutq madaniyati muammolarini o‘rganish ilmiy asosga qo‘yilgan bo‘lib, avvalroq ilmiy tekshirish institutlari qoshida maxsus sektor yoki bo‘lim tashkil etilgan edi. Shuningdek, nutq madaniyati masalalariga oid bilimlar oliy o‘quv yurtlarida ham maxsus kurs sifatida o‘qitilishi natijasida ushbu masalaga ilmiy yondashish va uni o‘rganish nazariy jihatdan ham ancha mustahkamlandi. Ushbu harakatlar natijasida nutq madaniyati masalasi hozirgi kunda nafaqat ilmiy doirada, balki umumxalq mulkiga, keng xalq ommasini qiziqtiruvchi sohaga aylanib ulgurdi, desak ham bo‘ladi. Shuningdek, *nutq madaniyati* tushunchasi va uning ilmiy asoslarini ishlash va targ‘ib qilish ishonchli hamda qoniqarli vositalar orqali olib borilmoqda. Nutq madaniyati masalasiga qandaydir ilmiy-ommabop tadbir tusini berish, unga shunchaki havasmandlik va qandaydir tuyg‘ular kuchi bilangina yondashish, bu masalada o‘git-nasihat, va’zxonlikka berilib ketish kabilar masalani bir yoqlama tushunishdir. Nutq madaniyatini egallash, madaniy gapirishga intilish barchaning, ya’ni keng xalq ommasining ishi bo‘lishi lozim. Ammo nutq madaniyati masalalarini ilmiy talqin etish, tushuntirish barchaning ishi bo‘lishi shart emas.

Nutq madaniyati g‘oyat murakkab lingvistik hamda millat ma’naviyatiga aloqador tushuncha bo‘lib, bu masalaga doir har qanday mulohazalar chuqur ilmiy asoslangan bo‘lishi kerak. Chunki manbalarda yozilishicha, o‘tmishda ajdodlarimiz

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

nutq odobi va madaniyatini egallash masalasini komil insonni shakllantirish jarayonlariga aloqador tarzda talqin etganlar. Shundagina u ma’lum kutilgan samarani berishi, naf keltirishi mumkin.

Komil insonni shakllantirish masalasi juda qadimiy muammodir. “Avesto” asarida, “Qur’oni Karim”da, “Hadis”larda, “Qobusnoma”da, “Qutadg‘u bilig”da, “Hibat ul -haqoyiq”, “Hikmatlar” (Yassaviy), “Mahbub ul-qulub” kabi asarlarda komil inson, uning asosiy belgilaridan bo‘lgan tilga munosabat, uni sevish, undan maqsadga muvofiq, odob doirasida, yana tinglovchilarga ta’sir etishni ko‘zda tutib foydalana olish mahoratiga ega bo‘lishlik haqida mukammal fikrlar bayon etilgan. Professor S.Ibrohimov ta’kidlaganidek, “Har bir kishining madaniylik darajasi, o‘qib qanchalik tarbiya ko‘rganligi uning yozma va og‘zaki nutqidan bilinadi. Nutq madaniyati juda keng tushuncha. U, eng avvalo, til madaniyatiga amal qilish. Nutq me’yorlari asosida to‘g‘ri, o‘rinli, tushunarli bir tarzda gapirish va yozish, bu bilan birga nutq estetikasiga rioya etib xushsuhan bo‘lish, silliq, yoqimli gapirishdan iboratdir” [10:4].

Demak, nutq madaniyatiga oid tadbir va anjumanlarning ilmiy asoslarga tayangan holda tashkil etilishi nutq madaniyati sohasida olib boriluvchi amaliy ishlarning maqsadga muvofiq va foydali bo‘lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Издательство “Советская энциклопедия”, 1966. – С. 374.
2. Аъламова М. Нутқда акс этар бир олам бойлик. – Тошкент, 2009. – Тошкент, 1973.
3. Бегматов Э. Нутқ маданияти тушунчаси ҳақида // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1975. – № 5. – Б. 50-58.
4. Большая Российская энциклопедия // <https://bigenc.ru/linguistics/text/2121027>
5. Бушуй Т., Сафаров Ш. Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси. – Тошкент: Фан, 2007. – Б. 55.
6. Бушуй Т., Сафаров Ш. Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси. – Тошкент: Фан, 2007. – В. 55-56.
7. Веселитский В.В. О некоторых понятиях правильной речи / Сб. «Вопросы культуры речи». – М., 1961. – №6. – С. 69.
8. Винокур Г. Культура языка. – М.: Федерация, 1929. – С. 29.
9. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. Издание 5-е. – Назрань: Издательство ООО “Пилигрим”. 2010. – С. 169.
10. Иброҳимов С. Нутқ маданияти ва адабий талаффуз ҳақида. – Тошкент: Фан, 1972. – Б. 4-5.
11. Маҳмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. – Тошкент: Алишер Навоий

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – Б. 21.

12. Розенталь Д. Э. и др. Словарь лингвистических терминов / [https://www.gumer.info/bibliotek Buks /Linguist/ DicTermin/j.php](https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/j.php)
13. Русский язык. Энциклопедия (Главный редактор Ю.Н.Караулов). – М.:Научное изд. Большая Российская энциклопедия. Издательский дом “Дрофа”, 1997. - С. 204.
14. Тожиев Ё., Маллабоев М. Ўзбек нутқи маданияти ва услубият асослари. – Тошкент, 2006.
15. Қўнғуров Р., Бегматов Э., Тожиев Ё. Нутқ маданияти ва услубият асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – Б. 9.